

Latvijas Universitātes rektors profesors Mārtiņš Zīle

(28.01.1863 - 12.05.1945)

Mārtiņš Zīle dzimis 1863. gada 28. janvārī Alojā saimnieka Bērtuļa un Annas, dzimušas Grīnbergas, ģimenē kā priekšpēdējais no astoņiem bērniem. Izglītības un profesijas izvēlē liela loma bijusi vecākajam brālim – ērģelniekam, skolotājam un Vispārējo latviešu dziesmu svētku virsdiriģentam Indriķim Zīlem (1841-1919).

Dzīvojot Valkā, M. Zīle apmeklēja gan draudzes, gan apriņķa skolu, bet no 1878. līdz 1882. gadam mācījās Tērbatas valsts ģimnāzijā. 1883. gadā iestājies Tērbatas universitātes Medicīnas fakultātē un 1889. gadā to beidza, iegūstot Medicīnas doktora grādu. Jau studiju laikā interesējās par ķirurģiju, strādājot brīvprātīgi profesora Eduarda fon Vāla (*Wahl*, 1833-1890) vadītajā klīnikā.

M. Zīle bija pirmais latviešu ārsts, kurš savu doktora disertāciju "*Ein Beitrag zur Statistik der Rectumcarcinome*" veltīja ļaundabīgo audzēju izpētei. Pēc stažēšanās Berlīnes un Leipcigas klīnikās un laboratorijās, viņš nolēma pāriet darbā uz Maskavu, kur pavērs lielākas iespējas gan specializācijai, gan pētniecībai, tomēr hroniska plaušu slimība viņu piespieda jau 1893. gada nogalē mainīt klimatu un pārcelties uz Krimu.

No 1893. līdz pat 1922. gadam M. Zīle ar ģimeni dzīvoja Odesā, realizējot praktiskās medicīnas, akadēmiskā un pētnieciskā darba intereses, strādājot gan klīnikās, gan mācību iestādēs – Novorosijas jeb Jaunkrievijas (Odesas) universitātē un citur. Jau tolaik publicējis rakstus par iekšķīgām slimībām: astmas, plaušu fizioloģijas, funkcionālās diagnostikas un sirds slimībām krievu valodā, kas vēlāk iespiesti arī vācu valodā.

1922. gadā pēc Latvijas Universitātes (LU) administrācijas uzaicinājuma M. Zīle atgriezās Latvijā, ieņemot vairākus atbildīgus administratīvus amatus: LU Medicīnas fakultātes dekāns no 1923. līdz 1925. gadam, LU rektors no 1927. līdz 1929. gadam, Latviešu ārstu biedrības priekšnieks no 1923. līdz 1929. gadam, Latvijas Tuberkulozes apkarošanas biedrības padomes priekšnieks no 1923. līdz 1924. gadam. No 1922. līdz 1938. gadam viņš vadīja Fakultātes terapijas klīniku, kuru vēlāk uzticēja savam audzēknim Kristapam Rudzītim (1899-1978). Savukārt lekcijas Medicīnas fakultātes studentiem turpināja lasīt cienījamā vecumā – līdz pat 1938. gadam.

Savu administratora talantu M. Zīle pierādījis 1925. gadā sarīkojot Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresu un 1930. gadā starptautisku konferenci medicīniskās sintēzes veicināšanai Rīgā, kas bija pirmais LU organizētais Eiropas līmeņa pasākums. Pēc profesora iniciatīvas Marienbādē Čehoslovākijā (tagad Mariánské Lázně Čehijā) 1932., 1934. un 1936. gadā tika sasaukti vēl trīs medicīniskās sintēzes kongresi.

Svarīgākie notikumi LU rektora Mārtiņa Zīles laikā :

- M. Zīle (kopā ar iepriekšējo rektoru Augustu Tenteli un filologu Pēteri Šmitu) 1927. gadā tika ievēlēts par Upsalas universitātes goda doktoru;
- 1927. gada beigās M. Zīle ziņoja Universitātes padomes sēdē par bijušā rektora E. Felsberga ierosinājumu sarakstīt LU vēsturi un grāmatu ar mācībspēku biogrāfijām un galvenajiem publicētajiem darbiem, kuru varētu izdot uz tās 10 gadu jubileju;

- Nopietnu vērību M. Zīle sava rektora pienākumu laikā veltīja mācībspēku akadēmiskās izaugsmes jautājumiem. Viņš uzsāka konsekventi īstenot jauno habilitācijas (privātdocenta tiesību iegūšanas) kārtību, kas bija pieņemta 1927. gada pavasarī. M. Zīle ierosināja jautājumu par visu aizstāvēšanai iesniedzamo disertāciju iespiešanu, lai vienādotu fakultāšu prasības un noteiktu kārtību, kādā LU var segt šos izdevumus;
- LU mecenāta Kristapa Morberga testamenta publiskošana, kas pēc viņa nāves 1928. gada 8. aprīlī LU iecēla par savu universālmantinieci;
- pēc M. Zīles ierosmes 1928. gada sākumā tika uzsākts sintētiski zinātnisko priekšlasījumu cikls, kuru viņš bija iecerējis kā regulāru pasākumu, lai visas universitātes (nevis atsevišķas fakultātes) ietvaros varētu pārrunāt vispārzinātniskus jautājumus no dažādu nozaru aspekta;
- pabeigta Rīgas pilsētas II slimnīcas (tagadējās P. Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas) rekonstrukcija un tās nodošana fakultātes rīcībā 1928. gada 16. aprīlī. Līdz tam fakultātes klīnikas bija izvietotas, galvenokārt, pilsētas 1. slimnīcā;
- M. Zīle labprāt izrādīja savu muzikālo ieinteresētību un 1928. gada 9. augustā, gatavojoties valsts 10 gadu pastāvēšanas svētkiem, nosūtīja vēstuli Jāzepam Vītolam ar ierosinājumu sacerēt Universitātes himnu;
- 1928. gada 19. septembrī tika izlemts, ka svētku zāles (tagadējās Mazās aulas) jauno katedru būtu jārotā uzrakstam *Scientiae et patriae*.

Mūža otrajā pusē profesors M. Zīle arvien vairāk pievērsās medicīnas filozofiskajiem jautājumiem, sarakstot vairākus monogrāfiskus darbus, tādējādi liekot pamatus Latvijas internās medicīnas filozofiskās skolas tradīcijām. Šo uzskatu popularizēšanu turpināja viņa skolnieks profesors K. Rudzītis, pēckara periodā šīs idejas pārņēma Ilmārs Lazovskis (1931–2003).

Lielākā daļa prof. M. Zīles publikāciju, kopskaitā ap 60, ir izdotas vācu valodā. Monogrāfijas: “*Kas ir dvēsele? : ārstnieciski-sintētiska studija par dzīvības pirmfenomenu*” (1940) un “*Par ārsta pasaules skatījumu un slimības jēgu : uzsaukums dzīvības sintēzei*” (V. Pīrāga tulkojumā, 2011) izdotas latviešu valodā. Zinātnes pasaulē M. Zīles vārds plašāk pazīstams kļūst ar uzvārda vācisko rakstību (kāda tā bija arī vecajā ortogrāfijā) – *Sihle*, ar kuru viņš publicēja savus darbus vācu valodā un zināms ārpus Latvijas.

Profesors M. Zīle apbalvots ar II (1927) un III (1928) šķiras Triju Zvaigžņu ordeni, bet Zviedrijas karalis Gustavs V 1929. gadā apbalvoja ar Ziemeļzvaigznes ordeņa I šķiru.

1941. gada sākumā M. Zīle kopā ar ģimeni izceļoja uz Vāciju. Viņa mūžs noslēdzās Unslēbenā 1945. gada 12. maijā. M. Zīles mazmeita Irina Kīsmāne-Zīle savās atmiņās ar cieņu un sirsnību atceras tos brīžus, kas pavadīti kopā ar vectēvu, izzinot un vērojot dabu, un kopīgi muzicējot. Tās pirmo reizi publicētas 2014. gadā LU Bibliotēkas sērijas “*Latvijas Universitātes rektori*” sagatavotajā biobibliogrāfijā “*Profesors Dr. med. Mārtiņš Zīle : dzīve un darbs*”, kurā ietverts profesora dzīves un darba apskats, M. Zīles filozofisko uzskatu analīze, profesora publikācijas un bibliogrāfija.

Literatūras un avotu saraksts:

1. Profesors Dr. med. Mārtiņš Zīle : dzīve un darbs / [sast.: Daina Gavare, Aija Putniņa ; zin. redaktors: Māris Baltiņš ; bibliogr. redaktore Jana Klebā ; rakstus tulkojuši: Rasma Mozere, Ieva Sproģe, Larisa Ponomarjova, Felikss Lintners ; Dainas Gavares priekšvārds] ; Latvijas Universitātes bibliotēka. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014. – 255 lpp. : il., faks., portr. – (Latvijas Universitātes rektori). <http://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/2954>
2. Vīksna, Arnis. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāte, 1919-1950. – [Rīga] : LU Akadēmiskais apgāds, 2011. – 499 lpp. : il., faks., tab.
3. Zīle, Mārtiņš, Kas ir dvēsele? : ārstnieciski-sintētiska studija par dzīvības pirmfenomenu / Mārtiņš Zīle ; tulkojusi Dzelmu Alma. – Rīga : Dunkels, 1940. – 50, [1] lpp.
4. Zīle, Mārtiņš, Par ārsta pasaules skatījumu un slimības jēgu : uzsaukums dzīvības sintēzei / Mārtiņš Zīle ; [sastādītājs Valdis Pīrāgs]. – Rīga : Medicīnas apgāds, 2011. – 210, [1] lpp. : il., faks. – (Ievērojamu ārstu dzīve).
5. Grāmatas “Profesors Mārtiņš Zīle” atvēršanas svētki Latvijas Universitātes bibliotēkā. – Pieejams: <http://www.aloja.lv/2014/11/19/gramatas-profesors-martins-zile-atversanas-svetki-latvijas-universitates-biblioteka/>. – [skatīts 2018. g. 15.janv.].
6. LU rektors Mārtiņš Zīle [elektronisks resurss] : Digitālā kolekcija “LU rektori”. – Pieejams: <https://www.biblioteka.lu.lv/e-resursi/izstades/virtualas-izstades/rektori/m-zile/>. – [skatīts 2018. g. 15.janv.].